

COMUNA ALMAȘ

Denumiri

Almaș – *Alsóalmás, Felsewalmas, Hároalmas, Kysalmás, Naghalmas și Tóthalmas.*

Joia-Mare – *Căcărău, Kakarófalva, Kakaró.*

Rădești – *Bodești, Bodyfalva, Bogestfalva și Bozod.*

Cil – *Chyl, Alsóchyl, Felsewchyl, Alcsil, Felcsil.*

Repere geografice:

Comuna Almaș este formată din Almaș și satele aparținătoare, **Joia-Mare, Rădești și Cil.**

Latitudine nordică – 46° 16' 20" longitudine estică - 22° 15' 05" altitudine – 150 -200 m, suprafață – 8127 ha. Comuna Almaș este situată pe malul sudic al Crișului Alb, în Depresiunea Gurahonțului. Centrul de comună, Almașul este situat în estul județului Arad, învecinându-se la est cu comuna Gurahonț, la nord cu comuna Dieci, la vest cu comunele Buteni și Chisindia, iar la sud cu comuna Bârzava. Comuna este situată pe drumul Arad – Brad, la circa 15 km. de orașul Sebiș, 96 km. de municipiul Arad și 67 km. de orașul Brad.

Istoric

Prima atestare documentară: Almaș (1334), Cil (1379), Joia Mare (1441) și Rădești (1441).

Pe raza comunei au mai fost 3 sate și anume: Lunca care se contopește cu Almașul în anul 1820, Pleș comasat cu Almașul în 1824 și Plop, comasat cu Almașul între anii 1818 și 1824.

Pe malul stâng al Crișului Alb, între localitățile Bonțești și Cil, curgea o vale cu izvoarele sub muntele Drocea, de unde și-a croit drum prin hotarul Rădeștiului de altădată. În zona numită Capu Dealului din apropierea Cilului s-au descoperit urmele unui atelier de ceramică dacică. La o adâncime de 60-70 cm. au fost găsite cioburi de ceramică, cuțite din piatră și numeroase obiecte specifice atelierelor de ceramică vechi. În Câmpul de la Oale, lângă Almaș s-au identificat rămășițe de cioburi de oale, de unde provine și numele zonei. Urmele rămase ne adevăresc faptul că pe aceste locuri au trăit oameni cu mult înaintea erei noastre. În vara anului 1964, laq 2 km sud de Almaș, pe valea Crișului Alb, pe locul numit "Pietroaie", au fost dezvelite, într-un vas de lut, circa 200 de monede geto-dacice, datând din sec. II î. H. –începutului sec. I d. H. din tezaur s-au putut recupera doar 16 piese, care se păstrează în Muzeul Țării Crișurilor din Oradea.

Unul din cele mai importante repere istorice este Vârful Măgurele unde exista o cetate care mai târziu a fost surpată. Se știe că piatra rămasă de la această construcție a fost dusă în jurul anilor 1826 – 1828, prin robotă de către iobagii grofului Wurm Iozsef și folosită la alte construcții.

Pe la anul 271 d.H., după retragerea armatelor romane din Dacia, inclusiv din zona actuală a Almașului, au urmat năvălirile popoarelor barbare, care pustiau totul în cale. Oamenii din zonă s-au văzut nevoiți să se retragă în păduri din calea cotropitorilor și să se organizeze în obști sătești, transformate mai târziu în localități stabile. În jurul anului 1030, după pătrunderea armatelor primului rege ungar, Ștefan I, sunt cucerite cetățile Ineului și Hălmaგიului. Oștile regești au trecut peste meleagurile Almașului în drumul lor spre Hălmaგიu.

În anul 1685, întreaga zonă a actualei comune Almaș, a fost inclusă administrativ în Districtul Ineu, alături de alte 77 de localități. La data de 11 decembrie 1732, în baza decretului împăratului Carol al III-lea, ducele de Coregio, Rinaldo, primește în stăpânire 122 de sate printre care și cele de pe plaiurile almășene. Mărturii despre aceste meleaguri, avem din timpul Revoluției lui Horia, Cloșca și Crișan din 1784-1785, când Șandru Toader – jude în

Bodești (actualul Rădești) a fost prins de soldați din armata habsburgică și spânzurat la Arad împreună cu alți 41 de iobagi participanți la revoluție.

Locuitori ai plaiurilor almășene, au participat la evenimentele istorice din anii 1848 – 1849. Despre aceste participări nu s-au păstrat documente scrise, informațiile fiind transmise pe cale orală, din generație în generație. În Primul Război Mondial, Almașul a avut mai mulți participanți la acest eveniment, dintre ei cel mai emblematic a fost învățătorul sublocotenent, Lazăr Tâmpa, care a murit în anul 1919, în urma abominabilelor torturi, la care a fost supus de soldații trupelor austro-ungare. Pentru cele îndurate el a fost declarat erou martir al Almașului. În semn de respect școala din localitate îi poartă numele și în fața clădirii a fost amplasat bustul eroului martir. În cel de-al Doilea Război Mondial au participat și locuitori din comuna Almaș, faptele lor de vitejie și sacrificiul suprem a fost omagiat prin ridicarea unui monument lângă biserica ortodoxă din centrul localității.

Evreii din Almaș

O mică comunitatea iudaică este prezentă în localitatea Almaș încă din veacul al XIX-lea. În jurul anului 1925 trăia în Almaș un cârciumar evreu, *Isidor Glasser*, care deținea și o sală de mare pe care o utiliza la organizarea de evenimente și un magazin cu unelte de uz agricol. În sala respectivă avea loc, în fiecare duminică și la marile sărbători hora satului. Isidor Glasser se mai ocupa și cu achiziționarea de la români a sămburilor de nucă, a penelor de găscă, a merelor și prunelor uscate, pe care le valorifica pe piețele din Arad și Brad. Unii evrei din Almaș erau ”birtași” sau comercianți.

Evoluție demografică

Almaș: 1519, 1521 – 8 familii; 1720 – 17 familii; 1742 – 22 familii; 1747 – 16 familii; 1800 – 112 familii; 1857 – 2.046 locuitori; 1869 – 2.262 persoane; 1880 – 1.797 suflete; 1890 – 1.850 locuitori; 1900 – 1.939 persoane; 1910 – 2.062 suflete; 1922 – 1.888 locuitori; 1930-3834 persoane; 1956-3752 suflete; 1966- 3521 persoane; 1977- 3406 suflete; 1992-3119 locuitori; 2002 – 3.009 (2897 – români și 112 – minorități); 2011- 2532 persoane.

Joia – Mare: 1521 – 8 familii; 1715, 1720 – 2 familii; 1742 – 4 familii; 1747 – 6 familii; 1771,1786 – 15 familii; 1800 – 22 familii; 1828 – 51 familii; 1857 – 348 locuitori; 1869 – 357; 1880 – 322; 1890 – 363; 1900 – 358; 1910 – 417; 1922 – 393.

Rădești: 1525 – 13 familii; 1720 – 13 familii; 1747 – 12 familii; 1771 – 70 familii; 1800 – 70 familii; 1828 – 141 familii; 1869 – 848 locuitori; 1880 – 726; 1890 – 719; 1900 – 759; 1910 – 791; 1922 – 780.

Cil: 1715, 1720 – 40 familii; 1742 – 28 familii; 1771, 1786 – 129 familii; 1857 – 797 locuitori; 1869 – 897; 1880 – 780; 1890 – 851; 1900 – 921; 1910 – 735; 1922 – 753.

Majoritatea locuitorilor comunei Almaș în 2011 sunt români (95,93%), cu o minoritate de romi (1,78%). Pentru 2,13% din populație, apartenența etnică nu este cunoscută. Din punct de vedere confesional, majoritatea locuitorilor sunt ortodocși (70,14%), dar există și minorități de penticostali (17,97%) și bapțiști (8,97%). Pentru 2,17% din populație, nu este cunoscută apartenența confesională.

Biserica

Biserica din Almaș a fost una de confesiune greco orientală ortodoxă. Din inscripția aflată pe un clopot am aflat că primul așezământ bisericesc din localitate, construit din lemn, datează din anul 1771. Ulterior s-a construit prima biserică din piatră, pe locul unde este amplasată și actuala biserică. De la biserica veche a rămas turnul lângă care s-a construit în anul 1889 o biserică de piatră, în formă de navă de dimensiuni medii. Cu timpul această biserică devine prea mică pentru numărul de enoriași ce o frecventau, luându-se hotărârea de a se construi o altă biserică mai mare. În anul 1889 începe construcția unei noi biserici care s-a finalizat în anul 1898 când s-a zugrăvit interior și s-a tencuit exteriorul. Ca limbă de cult a fost utilizată doar limba română, după cum dovedesc circularele protoalelor, matricolele precum și diferitele notițe din foile bisericești. În anul 1954 a fost pictată în tehnica tempera de către

preotul Andrei Mitroi de la Mustești, iar în anul 2001 a fost repictată în tehnica frescă de către pictorul Constantin Popescu din Rădăuți. Parohia deține un prapor numit „al plugarilor” datând din anul 1906, cu care almășenii au participat la Unirea de la Alba Iulia din anul 1918; deasemenea deține și cărți vechi, unele scrise în slavonă iar altele cuprinzând anumite înscrisuri făcute de înaintași. Șirul **preoților ortodocși** din Almaș: Mihai Albescu 1800-1801; Ioan Albescu 1801-1815; Vasiliu Drusc 1801-1817; Iacob Barbura 1812-1824; Lazăr Ilca 1815-1828; Teodor Feier 1824-1828; Filip Barbura 1828-1833; Lazăr Buda 1828-1835; Filip Barbatei 1828-1833; Ioan Feier 1833-1837; Petru Popovici 1833-1840; Constantin Copian 1835-1884; Eutimiu Novac 1841-1843; Mateiu Vegh 1843-1854; George Crețu 1854-1894; Cornel Lazăr 1888-1905; Alexandru Nica 1906; Ioan Popovici; Gheorghe Cerianțu; Beniamin Gligor; Ioan Bradean; Roman Florea și Ioan Dașcău.

Datorită faptului că în vechime localitatea a fost compusă din mai multe cătune, o bună perioadă de timp aici au funcționat câte doi preoți, dovadă și faptul că parohia are două cimitire în care odihnesc și personalități locale: preoți, învățători și oameni de seamă ai localității.

Biserica baptistă

Cultul baptist a apărut în Almaș în jurul anului 1905, primii misionari baptiștii fiind cei din Buteni și Bonțești. Primul locuitor botezat din Almaș, a fost Turc Ioan. Slujba botezului a fost oficiată de pastorul Teodor Chițău din Buteni. Primul predicator baptist localnic a fost Ioan Timoc. Actualmente, biserica baptistă are 245 de credincioși. **Biserica penticostală** cuprinde, în prezent, circa 750 de locuitori ai comunei Almaș.

Învățământul

În data de 26 martie 1782, Cancelaria Aulică de la Viena, înaintează spre aprobare contractele de înființare a 48 de școli în Comitatul Arad, care la 6 mai 1789, au fost aprobate de împăratul austriac Iosif al II-lea. Dintre școlile înființate se numără și cea din **Almaș**. În anul 1791, aici ființa o școală care dispunea de un învățător angajat prin contract, el primind de la comunitate un salariu de 120 de florini, precum și 12 stânjeni de lemne și fân. În anul 1877 școala din Almaș era condusă de învățătorul George popovici, salarizat cu 168 florini și cu diferite bunuri în natură. Erau obligați să frecventeze cursurile școlare 330 copii, dintre care 224 erau în vârstă de 6-12 ani. Școala avea o grădină cu pomi fructiferi pentru predarea cunoștințelor agricole și exerciții practice.

În anul 1878 se pune problema construirii celei de-a doua școli. Din corespondența episcopului Aradului Ion Mețianu, cu protopopul Constantin Gurbanu aflăm de imposibilitatea finalizării așezământului de învățământ în acel an, din lipsă de finanțare. În anii următori la Almaș se construiește a doua școală confesională, cu aportul episcopului Ion Mețianu. Un lucru demn de menționat este faptul că în școala din Almaș procesul de învățământ s-a desfășurat numai în limba română. Actualmente școala generală dispune de un spațiu modern renovat în anul 2012, an din care școala poartă numele eroului local, învățătorul Lazăr Tâmpa. Cei peste 200 de ani de existență a școlii din Almaș, dezvăluie un trecut bogat reprezentat de numeroasele generații de absolvenți.

Școala din Cil a funcționat în secolul al XIX-lea într-o clădire din lemn. În 1877 învățătorul Ion Vancu, renumit pentru contribuția adusă la dezvoltarea învățământului arădean, era salarizat cu 126 florini și bunuri în natură.

Clădirea **școlii din Joia Mare** a fost construită în 1876. În 1877 învățătorul Florea Coșeriu, absolvent al școlii triviale, primea un salariu de 80 de florini și bunuri în natură.

Personalități

De pe plaiurile Almașului, de-a lungul timpului s-au ridicat numeroși oameni care au devenit o emblemă a localității. Amintim o mică parte dintre ei: eroul martir **Lazăr Tâmpa**, doctorul inginer **Dașcău Octavian**, colonelul de aviație **Dalca Iosif**, locotenent-colonelul

Rada Vasile și mulți alții. S-au remarcat, prin activitatea lor, 2 avocați din Almaș: **Teodor Bărbăței** și **Gheorghe Tăutu**.

Economie

Unitățile economice existente în comuna Almaș sunt în număr mic. Ele țin în totalitate de domeniul privat fiind S.R.L.-uri sau P.F.A.-uri. Din punct de vedere economic industria comunei este concentrată pe sectorul prelucrării materiilor prime locale, anume produsele lactate și prelucrarea pieilor. Astfel S.C. Marimex S.R.L., din localitatea Rădești are ca obiect de activitate prelucrarea laptelui, iar în Almaș se prelucrează pieile în cadrul S.C. Betea Impex S.R.L.O ocupație de bază a locuitorilor comunei Almașeste agricultura care se practică pe 2.233 ha teren arabil, 219 ha fânețe și 2.246 ha pășuni.

Folclor, tradiții, obiceiuri

Pe ulițele localității în ajunul Crăciunului, copiii umblă în grupuri de câte 4-5, din casă în casă întrebând: „*Copți is pântru noi, pizăraii (colăceii)?*” Colindele specifice satului, se auzeau în fiecare seară, pe tot parcursul postului. De Bobotează, preotul și învățătorul umblau pe la casele credincioșilor ortodocși cu crucea, sfințind casele și pe cei ai casei, intonând cântarea „*În Iordan botezându-Te...*” La Paști sătenii pregătiți de sărbătoare merg la biserică, iar tineretul spre seară organizează în spatele bisericii jocuri numite „*resboiul*”. În ziua de Rusalii se scoate o cruce în țarină pentru sfințirea holdelor. De Sînzienne se fac cununi împletite din flori de sînzienne care se pune la poartă. Nunțile se țin în localitate de obicei sâmbăta, mai rar duminica. La morți se face priveghere în toate serile, până la înmormântare, după care se face pomana mortului cu colaci, mâncare și băutură.

Sport

Un sport de tradiție în comună este jocul de oină. Echipa de oină din Almaș are în palmares numeroase participări la campionatele județene, zonale și naționale de oină. De bunul mers al echipei, cât și de pregătirea acesteia se ocupă inimosul profesor de educație fizică, actualmente pensionar, Octavian Lupei. La Almaș și la Cil, nu de mult erau echipe de fotbal, care din considerente financiare nu mai există, deși ca bază sportivă dispuneau de terenuri gazonate, mai mult la Almaș existând o instalație de nocturnă. La Almaș există o modernă sală de sport multifuncțională în care se pot practica sporturi ca handbalul, voleiul, baschetul, tenisul, etc. Capacitatea sălii este de 155 de locuri și dispune de două vestiare, dotate cu toalete și dușuri.

Turism și agroturism

Comuna Almaș, are multe atracții turistice de oferit. De la pescuitul pe Crișul Alb, la drumețiile pe Valea Rădeștiului și pe dealul Măgura unde se află o cruce numită Crucea Păcii, toate acestea fac din localitate un punct de atracție turistică. În Almaș, lângă biserica ortodoxă se află Monumentul Eroilor, unic în județul Arad. Este o comună cu oameni harnici și primitori, cu tradiții și obiceiuri populare păstrate de-a lungul generațiilor. Tot ca punct de atracție poate fi și Schitul „Buna Vestire” din Almaș, unde la fel ca pe Muntele Athos, au acces doar bărbații. Pentru dezvoltarea agroturismului în zonă, primăria din Almaș pune la dispoziția doritorilor 18 parcele de 250 m² pentru construirea de case de vacanță pe frumoasa Vale a Rădeștiului, unde de obicei la 1 Mai se ține sărbătoarea „Răsună Valea”. Anual în Almaș pe 15 august are loc un târg și expoziție de animale, iar pe 16 un festival al fanfarelor.

Așezări dispărute pe raza comunei Almaș:

Lunca (Lonka) a fost un sat atestat documentar în 1439, 1441 și 1445, aparținând domeniului Șiriei, stăpânit de către Gheorghe Brancovici, despotul Serbiei. În 1525, satul aparținea domeniului Șiriei, având 9 familii de iobagi. Între 1552-1561, satul Lunca era stăpânit de nobilii Bathory și Moga. În anii 1607, 1651, 1662 și 1663, satul Lunca a aparținut familiei nobiliare românești Moga de la Hălmașiu. În 1715 și 1720, așezările Alsó Lunkoy și Felső Lunkoy aveau 3, respectiv 5 familii. În 1732 satul Lunca era în proprietatea ducelui de

Modena. În 1742, Lunca era locuită de 4 familii iar în 1747 de 13 familii. În anii 1771-1786, în satul Lunca trăiau 34 de familii. În anul 1820, Lunca se contopește cu satul Almaș.

Pleș (*Pless, Pleskafalwa, Plesca, Polesca*)

Prima mențiune documentară: 1386 – cnezul Stan.

În 1439, satul Pleș făcea parte din domeniul Șiriei, donație către Gheorghe Brancovici. În 1441 satul *Pleskafalva* aparținea domeniului Maróthy iar în 1445 domeniului feudal stăpânit de Iancu de Hunedoara. În 1515, satul Plesca făcea parte din domeniul Șiriei, fiind alcătuit din 16 familii. În 1601, satul era inclus în domeniul Toldy, în 1618 era împărțit între nobilii Petneházy și Horváth. În 1715, satul Pleș avea 7 familii iar în 1720, 8 familii. În 1732 făcea parte din domeniul ducelui de Modena. În 1742 satul Pleș era locuit de 22 familii iar în 1747 de 16 familii, între 1771-1786, de 42 familii. În anul 1824, satul Pleș a fost comasat cu Almaș.

Plop (*Plopp, Plófalwa*) este atestat ca așezare, în anii 1441 și 1445, aparținând domeniului Șiriei, stăpânit de Gheorghe Brancovici. În 1525, satul Plop avea 18 familii. În 1601 era în posesia domeniului Toldy, în 1607 și 1649, în proprietatea domeniului Beniczky. În 1650, satul Plop era stăpânit de domeniul tezaurial (fiscul) al principatului Transilvaniei. În 1715 satul avea 13 familii, în 1720 doar 11 familii. În 1732, satul Plop era stăpânit de ducele de Modena. În 1747, populația satului Plop era formată din 16 familii, în 1771- 1786 din 35 familii. În 1824, localitatea Plop a fost comasată cu satul Almaș.

Bibliografie

Hord, Radu, *Comunități evreiești din județul Arad: Pâncota și Almaș*, în "Studia Iudaica Aradensis", nr. V, Editura "Vasile Goldiș" University Press, Arad, 2017, pp. 98-112.

Kiss, Nicolae, *Răspândirea monedelor geto-dace pe teritoriul județului Arad (repertoriu)*, în "Ziridava", nr. VIII, Arad, 1977.

Oarcea Moise, *Lucrare pentru gradul didactic I*, Almaș, 1981.

Rada, V. Vasile, *Rădești- județul Arad – O așezare multimilenară*, Ed. Mirador, Arad, 2010.

Parohia Ortodoxă Română Almaș, *Cronici venite din străbuni până astăzi*, Ed. Tiparnița, Arad, 2015.

****Strategia de dezvoltare a comunei Almaș*, 2015.

dr. Radu Hord